

Cyber Bullying Among Secondary School Students

Prof. Dr. Kemal Kayıkçı
Akdeniz University - Turkey
ORCID:0000-0003-3330-5452
kemalkayikci@akdeniz.edu.tr

Pınar Bayram (Teacher)
Ministry of National Education – Turkey
ORCID:0000-0002-5165-7841
pnarbayram@gmail.com

Abstract

With the diversification of communication technology, its widespread use among students and the increase in social media opportunities, the cyberbullying behaviors that students are exposed to have greatly increased. Easy access to social media and technology, difficulties in control in this area and student characteristics cause cyberbullying to increase and this situation causes significant disciplinary problems at school and in the classroom. Cyberbullying not only causes disciplinary problems at school, but also creates serious psychological and psychosomatic effects on students, causing them to be deprived of their educational rights. The aim of this study is to examine the cyber bullying among secondary school students and the attitudes of teachers against cyber bullying. For this purpose, 10 teachers and 2 managers working in Antalya were interviewed. In the interview, questions regarding the definition and instruments of cyber bullying, and the duties of all actors in case of cyber bullying were asked. Collected data were qualitatively analyzed. As a result of the analysis, it was concluded that teachers perceive cyberbullying tools as internet in a general definition. It was concluded that students exposed to cyberbullying are anxious and nervous, withdrawn, fail, fear, and exhibit general depression behaviors. According to the participants, when a student is exposed to cyberbullying, teachers first try to communicate with the student.

Keywords Teacher, Secondary school, Cyber bullying, Discipline problems

**E-International Journal
of Educational
Research**

Vol: 12, No: 5, pp. 255-272

Research Article

Received: 2021-11-02

Accepted: 2021-12-14

Suggested Citation

Kayıkçı, K. & Bayram, P. (2021). Cyber bullying among secondary school students, *E-International Journal of Educational Research*, 12(5), 255-272. DOI: <https://doi.org/10.19160/e-ijer.1018241>

Extended Abstract

Problem: *The use of communication tools is rapidly becoming widespread especially among adolescents in the world and in Turkey. One of the fields in which information and communication technology is widely used is education. While technology provides convenience in education, as in other areas, it causes significant problems when used for bad purposes. The use of rapidly developing technology by young people for different purposes causes bullying to take a new and more dangerous form among students (Bhat, 2008, p. 53). Cyberbullying, which is caused by the inappropriate use of technology in the field of education, not only causes disciplinary problems in school and in the classroom that prevent education from achieving its goals; at the same time, it is an important problem that hinders the goal of "creating a healthy society composed of individuals with a healthy and balanced spirit and personality", which is among the general aims of education (METK No. 1739).*

Communication tools have become indispensable by providing many benefits to human life besides communicating, and their use is increasing rapidly, especially among adolescents. Developing technology, besides providing benefits with the use of communication tools for easy access to information, making and maintaining friendships and having fun, is making cyberbullying more and more common. Although there are various definitions for cyberbullying, it is generally expressed as intentional, harmful, hostile and repetitive behavior by a person or group by using information and electronic communication technologies to harm others (Belsey, 2006; Hinduja and Patchin, 2010; Li, 2006). As a result, cyberbullying behavior is described as a type of violence (Vandebosch ve Cleemput, 2006, p. 56). Cyberbullying is generally accepted as creation of text-based nicknames, bad language, use of rude language and personal attacks in computer-based communication environments (Thompson, 1996, p. 300). Among students, there are many negative events such as internet addiction, cheating with mobile phones, copying homework from the internet, accessing pornographic pages, accessing bomb-making pages on the internet, or sexual harassment through electronic-based communication tools (Erdur ve Kavsut, 2007, p. 31).

Research conducted to examine the consequences of cyberbullying reveals that cyberbullying results in many negative consequences for the victim. In addition, it has been revealed that the results in question are similar to the results of peer bullying in schools (Mason, 2008, p. 323). The extent of the effects of cyberbullying on the victim varies according to the duration and intensity of the cyberbullying, the resistance to the stress caused by the cyberbullying, and the psychological state of the victim (Sleglova ve Cerna, 2011, p. 4). However, it is seen that the majority of cyberbullying victims are affected by cyberbullying emotionally or psychologically (Patchin ve Hinduja, 2006, p. 148).

Cyberbullying's effects are not only social and emotional, but also has a negative impact on students' academic success. According to some studies (Beran ve Li, 2005; Price ve Dangleish, 2010) cyberbullying causes concentration impairment and student absenteeism in students. It has been determined that students who are abused on the Internet do not want to go to school, and their school success and commitment to school are greatly reduced (Schneider, O'Donnell, Stueve, ve Coulter, 2012, p. 171).

Violence in the school environment is a social problem that has been going on for many years. The rapid development of technology and its use by young people for different purposes have led to a new and more dangerous form of bullying among students (Bhat, 2008, p. 53). It is seen that the probability of being involved in cyberbullying increases in parallel with the increase in the time spent by young people and children on the Internet (Gardner, 2010).

Teacher attitudes and students' perceptions of teachers play an extremely important role in bullying incidents in schools. Teachers greatly influence the cognitive and behavioral development of children (Hoover, Oliver, ve Thomson, 1993, p. 76). Therefore, it is an important factor in the ending of cyberbullying that teachers help the student who is suffering from cyberbullying and contribute to taking measures to protect the student. Otherwise, cyber-bullying behaviors will continue to be exhibited (Ayas, 2008). Slojen et al. (2012) found that students who experienced victimization told their friends first rather than heir teachers and then to their families because they thought that the teachers could not handle this difficult situation well, and they preferred to ask for help from their parents instead of school personnel (Agatston, Kowalski, ve Limber, 2007, p. 59). According to the research conducted by Mark (2009), Ayas and Horzum (2011, p. 619), teachers are not aware that cyberbullying, which leads to the emergence of mental and social disorders, is a serious educational problem (Li, 2007, p. 435).

The purpose of this research is to examine the cyberbullying behaviors that students are exposed to in secondary schools, their causes and the reactions shown to cyberbullying. This research aims to minimize cyberbullying in the school environment by determining how middle school students who enter adolescence and easily enter cyber environments with various means take their place in cyberbullying environments, the reasons that push them to cyberbullying, and the reactions shown by themselves and their teachers when they are exposed to cyberbullying. It is important in terms of providing suggestions about what students, school personnel and parents should do. The research findings that suggest that teachers are not aware of the fact that cyberbullying is a serious educational problem increase the importance of this research, which aims to offer suggestions to school personnel on this issue. For this purpose, answers to the following questions were sought.

1. What are the teachers' views on the way cyberbullying is carried out (tools, methods, behaviors) in secondary schools?
2. According to the teachers, what are the reasons that push the student to cyberbullying?
3. According to the teachers, what are the reactions of the students who have been cyberbullied to this situation?
4. What are the reactions of teachers whose students have been exposed to cyberbullying?
5. According to the administrators and teachers, what are the duties of the family and the internal stakeholders of the school (school management and teachers) in order to prevent cyberbullying?

Method: The study was prepared in the case study pattern, one of the qualitative research designs. Based on the aspects that distinguish it from other research types, it is possible to say that the case study is a research method that allows the researcher to examine a phenomenon or event in depth, which is based on "how" and "why" questions (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Participants were selected from 3 secondary schools in the Muratpaşa, Aksu and Manavgat districts of Antalya city center in the 2020-2021 academic year and selected with easily accessible cluster sampling method, 5 guidance teachers (GT), 3 Turkish teachers (TT), 1 Informatics Teacher (IT), 1 primary school teacher (PST), and 2 school administrators (A) have participated, making a total of 12 people. In the collection of data, document analysis and interview technique were used in accordance with the purposes of the research. Findings regarding the way in which cyberbullying is carried out (tools, methods, behaviors) in secondary schools, which are included in the first sub-problem, were obtained based on the opinions of administrators and teachers and document analysis.

Regarding the document review, secondary schools in a district were scanned and schools with case records of cyberbullying in the records of "Student Behavior Evaluation Boards" were identified, and these board decisions were examined considering scientific ethical principles and document analysis was carried out. Other sub-problems of the research were solved based on the data obtained through interviews. The semi-structured interview form, which was used as a data collection tool, was created by considering the purpose of the research and examining the relevant

field paper, and then presented to the expert opinion. The interview form consisted of 5 open-ended questions. During the interviews, notes and audio recordings of the conversation were taken, and the interviews lasted approximately 20-25 minutes.

Results: Participants defined the areas where cyberbullying takes place as "internet" in general. As tools, they named tablet and mobile phone. When it gets specific, examples of social media platforms (facebook, instagram, etc.), interactive games, friendship sites, e-mail and messages are given. Reasons that push students to cyberbully have been listed as; academic failure, uncontrolled internet use, low social skill level, peer relations, family, culture, socio-economic status, exclusion and psychology. They have stated that a student who was exposed to cyberbullying becomes withdrawn and experiences uneasiness and fear. In addition, they stated that they were afraid and because of this fear they concealed the bullying they experienced, submitted to the bully, turned inward and sometimes denied this situation. When teachers notice a student who is being cyberbullied, all of the participants think that immediate intervention is required. This intervention is to inform the family, school administration and, if necessary, law enforcement. The point that draws attention here is that none of the participants gave a student-oriented answer. From this point of view, it can be concluded that the main responsibility for the prevention of cyberbullying is family, teacher and school management.

Suggestions: Educators need to fully understand the concepts of cyberbullying and victimization, and provide training to students to explain these concepts. Studies should be carried out to create public opinion on these concepts, public service announcements can be made to raise awareness of the public, explaining these concepts and talking about the results, by using them as a media tool. Creating the necessary time and opportunities for students to spend more and meaningful time with their families will have a positive effect on the perception of family support, while reducing the time students will spend on the Internet. Trainings that tell families to control their children but not mentally hurt them while doing this, to stay away from behaviors that will harm the bond of trust between them and how they can achieve this can be conveyed in the light of trainings organized by many disciplines.

Ortaokul Öğrencileri Arasında Siber Zorbalık

Prof. Dr. Kemal Kayıkçı
Akdeniz Üniversitesi - Türkiye
ORCID:0000-0003-3330-5452
kemalkayikci@akdeniz.edu.tr

Pınar Bayram(Öğretmen)
Milli Eğitim Bakanlığı - Türkiye
ORCID:0000-0002-5165-7841
pnarbayram@gmail.com

Özet

İletişim teknolojisinin çeşitlenmesi, kullanımının öğrenciler arasında yaygınlaşması ve sosyal medya olanaklarının artması ile birlikte öğrencilerin maruz oldukları siber zorbalık davranışları büyük ölçüde artmıştır. Sosyal medya ve teknolojiye kolay ulaşılması, bu alandaki denetimin zorlukları ve öğrenci özellikleri siber zorbalığın artmasına neden olurken bu durum okulda ve sınıfta önemli disiplin sorunlarına neden olmaktadır. Siber zorbalık sadece okulda disiplin sorunlarına neden olmakla kalmıyor aynı zamanda öğrenciler üzerinde ciddi psikolojik ve psikosomatik etkiler yaratarak eğitim haklarından mahrum olmalarına neden olabilmektedir. Bu araştırmanın amacı ortaokul öğrencileri arasında görülen siber zorbalığı ve siber zorbalık mağduru öğrenciler ile bu öğrencilerin öğretmenlerinin bu duruma karşı gösterdikleri tepkileri incelemektir. Araştırma Nitel araştırma desenlerinden durum çalışması deseninde hazırlanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemiyle Antalya Muratpaşa, Aksu ve Manavgat'ta bulunan 4 ortaokuldan amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemiyle seçilen 10 öğretmen ve 2 okul yöneticisi oluşturmuştur. Araştırmada veriler doküman incelemesi ve görüşme yöntemiyle elde edilmiştir. Görüşme yöntemiyle elde edilen veriler betimsel ve içerik analizi teknikleriyle analiz edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda öğretmenlerin siber zorbalık araçlarını, genel bir tanımla internet olarak gördükleri sonucuna varılmıştır. Siber zorbalığa maruz kalan öğrencilerin tedirgin ve gergin oldukları, içlerine kapandıkları, derslerinde başarısız oldukları, korktukları ve genel depresyon davranışları sergiledikleri sonucuna varılmıştır. Katılımcılara göre öğrencileri siber zorbalığa maruz kalan öğretmenler, öncelikle öğrenci ile iletişim kurma yoluna gitmektedir.

Anahtar Kelimeler: Öğretmen, Ortaokul, Siber zorbalık, Disiplin problemleri

**E-Uluslararası Eğitim
Araştırmaları
Dergisi**

Cilt: 12, No: 5, ss. 255-272

259

Araştırma Makalesi

Gönderim: 2021-11-02
Kabul: 2021-12-14

Önerilen Atıf

Kayıkçı, K. ve Bayram, P. (2021). Ortaokul öğrencileri arasında siber zorbalık, *E-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 12(5), 255-272. DOI: <https://doi.org/10.19160/e-ijer.1018241>

GİRİŞ

İletişim araçlarının kullanımı, dünyada ve Türkiye’de özellikle ergenler arasında hızla yaygınlaşmaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojisinin yaygın olarak kullanıldığı alanlardan birisi de eğitimidir. Teknoloji, diğer alanlarda olduğu gibi eğitimde de kolaylık sağlarken, kötü amaçlarla kullanıldığında ise önemli sorunlara yol açmaktadır. Hızla gelişen teknolojinin gençler tarafından farklı amaçlarla kullanılması, zorbalığın öğrenciler arasında yeni ve daha tehlikeli bir şekil almasına neden olmaktadır (Bhat, 2008, s. 53). Eğitim alanında teknolojinin uygunsuz kullanımıyla oluşan siber zorbalık, okulda ve sınıfta eğitimin amaçlarını gerçekleştirmesini önleyen disiplin sorunlarına yol açmakla kalmaz; aynı zamanda eğitimin genel amaçları arasında yer alan “sağlıklı ve dengeli bir ruh ve kişilik yapısına sahip bireylerden meydana gelen sağlıklı bir toplum oluşturma” amacını (METK, 1973) gerçekleştirmeyle de engelleyen önemli bir sorundur.

İletişim araçları insan yaşamına iletişim kurmanın haricinde de pek çok yarar sağlayarak vazgeçilmez bir hal almakta ve özellikle ergenler arasında kullanımı çok hızlı bir biçimde artmaktadır. Teknolojinin gelişmesi ile beraber iletişim araçları bilgiye kolaylıkla ulaşma, arkadaşlık kurup sürdürme ve eğlenme amaçlı kullanımın yanında siber zorbalık da gittikçe yaygınlaşmaktadır (Yaman ve Peker, 2012). Siber zorbalık ile ilgili olarak çeşitli tanımlar yapılmakla birlikte genel olarak, başkalarına zarar vermek amacıyla bilgi ve elektronik iletişim teknolojilerini kullanarak, bir kişi veya grup tarafından kasıtlı, zarar vermeye yönelik düşmanca ve tekrar eden davranışlar olarak ifade edilmektedir (Belsey, 2006; Hinduja ve Patchin, 2010; Li, 2006). Sonuç olarak siber zorbalık davranışı, şiddetin bir türü olarak nitelendirilmektedir (Vandebosch ve Cleemput, 2006, s. 56). Siber zorbalık genel olarak kişiye metne dayalı lakap takma, ağız bozukluğu, kaba dil kullanma ve bilgisayar tabanlı iletişim ortamlarındaki kişisel saldırılar olarak kabul edilmektedir (Thompson, 1996, s. 300). Öğrenciler arasında ise, internet bağımlılığı, cep telefonları ile kopya çekme, internette ödev kopyalama, pornografik sayfalara ulaşma, internetteki bomba yapımı sayfalarına ulaşma ya da elektronik temelli iletişim araçlarıyla gerçekleştirilen cinsel taciz gibi pek çok olumsuz olay yaşanmaktadır (Erdur ve Kavsut, 2007, s. 31).

Siber zorbalığın sonuçlarının incelenmesi amacıyla yürütülen araştırmalar siber zorbalığın mağdur açısından pek çok olumsuzlukla sonuçlandığını ortaya koymaktadır (Mitchell, Ybarra ve Finkelhor, 2007), Bunun yanı sıra söz konusu sonuçların okullarda yaşanan akran zorbalığının sonuçları ile benzerlik gösterdiği de ortaya koyulmuştur (Mason, 2008, s. 323). Siber zorbalığın mağdur üzerinde yarattığı etkilerinin boyutu ise siber zorbalığın süresine, yoğunluğuna, siber zorbalığın yol açtığı strese karşı gösterilen dirence ve mağdurun psikolojik durumuna göre değişiklik göstermektedir (Sleglova ve Cerna, 2011, s. 4). Bununla beraber siber zorbalık mağdurlarının büyük bir kısmının ise siber zorbalıktan duygusal veya psikolojik açıdan büyük ölçüde etkilendikleri görülmektedir (Patchin ve Hinduja, 2006, s. 148). Ybarra ve Mitchell (2004, s. 1308) tarafından yapılan araştırmada, siber zorbalığa maruz kalan bireylerin duygusal bunalım yaşadıkları, çaresizlik ve yalnızlık gibi yıkıcı depresyon semptomları yaşadıkları (Bauman, Toomey ve Walker, 2013, s. 341) saptanmıştır. Duygusal yıkıcı sonuçlarının yanında, siber zorbalık, özgüven ve özsaygıyı zedelemekte (Sleglova ve Cerna, 2011), öğrencilerin sosyal ilişkilerini olumsuz etkilemekte, onların arkadaşları ve çevresindeki kişilerden şüphe duymalarına neden (Baştürk-Akça, Sayımer ve Ergül, 2015, s. 71) olmaktadır. Siber zorbalık sadece sosyal ve duygusal değil aynı zamanda öğrencilerin akademik başarıları üzerinde de olumsuz etkiye sahiptir. Bazı araştırmalara göre, (Beran ve Li, 2005; Price ve Dangleish, 2010) siber zorbalık öğrencilerde konsantrasyon bozukluğuna ve öğrenci devamsızlığına neden olmaktadır. İnternette tacize ve istismara uğrayan öğrencilerin okula gitmek istemedikleri, okul başarılarının ve okula bağlılıklarının büyük ölçüde azaldığı (Schneider, O'Donnell, Stueve ve Coulter, 2012, s. 171) saptanmıştır.

Okul ortamında şiddet, uzun yıllardan beri devam eden sosyal bir problemdir. Teknolojinin hızla gelişmesi ve gençler tarafından farklı amaçlarla kullanılması, zorbalığın öğrenciler arasında yeni ve daha tehlikeli bir biçim kazanmasına yol açmıştır (Bhat, 2008, s. 53). Gençlerin ve çocukların internette geçirdikleri zamanın artmasına paralel olarak siber zorbalığa karışma ihtimallerinin de artış gösterdiği görülmektedir (Gardner, 2010).

Literatürde siber zorbalığın görülme sıklığına ilişkin bulgular değişiklik göstermektedir (Biegler ve Boyd, 2010). Bazı araştırmalara göre siber zorbalığın görülme sıklığının %4 ile %59 arasında değiştiği belirtilmektedir (Taştekin, 2016). Li (2006) tarafından Kanada'da yürütülen araştırmaya göre öğrencilerin %17'lik kısmının siber zorbalık yaptığı ve öğrencilerin %25'lik kısmının ise siber zorbalık mağduru olduğu görülmektedir. Chapin'in çalışmasında (2016, s. 719), düzenli internet kullanan kişilerin %30'luk kısmının Facebook üzerinden siber zorbalığa maruz kaldığını ortaya çıkarılmıştır. Festl (2016, s. 237) tarafından Almanya'da yürütülen araştırmada lise öğrencisinin %25'lik kısmının en az bir kere siber zorbalık yaptığı tespit edilmiştir. Çin'de Leung, Wong ve Farver (2017, s. 7) tarafından yapılan araştırmada öğrencilerin siber zorbalık yapma oranının %58 olduğu belirtilmiştir. Türkiye'de bu konuda yapılan araştırmalara göre siber zorbalığın görülme sıklığı %6,4 ve %47,6 ve siber mağduriyetin görülme sıklığı ise %5,1 ile %56 arasında değişmektedir (Topcu ve Erdur-Baker, 2016, s. 127). Yılmaz (2011, s. 645) tarafından yedinci sınıflarda yapılan araştırmaya göre öğrencilerin %6,4'lük kısmının siber zorba olduğu, %17,9'luk kısmının ise siber mağdur olduğu saptanmıştır.

Okullarda meydana gelen zorbalık olaylarında öğretmen tutumları ve öğrencilerin öğretmene yönelik algıları son derece önemli bir rol oynamaktadır. Öğretmenler çocukların bilişsel ve davranışsal yönden gelişimlerine büyük oranda etki etmektedirler (Hoover, Oliver ve Thomson, 1993, s. 76). Dolayısıyla öğretmenlerin siber zorbalığa uğrayan öğrenciyi yardım etmesi ve öğrenciyi korumaya yönelik tedbirlerin alınmasına katkı sağlaması siber zorbalığın sonlanmasında önemli bir etkidir. Aksi durumda ise siber zorbalık davranışları sergilenmeye devam edilecektir (Ayas, 2008). Slojen vd. (2012), mağduriyet yaşayan öğrencilerin yaşadıkları bu zor durumu iyi şekilde ele alamayacaklarını düşündükleri için öğretmenlerinden önce arkadaşlarına sonra ailelerine anlattıkları ve okul personeli yerine ebeveynlerden yardım istemeyi tercih ettikleri saptanmıştır (Agatston, Kowalski, ve Limber, 2007, s. 59). Mark (2009), Ayas ve Horzum (2011, s. 619) tarafından yapılan araştırmaya göre, öğretmenler ruhsal ve sosyal bozuklukların ortaya çıkmasına yol açan siber zorbalığın ciddi bir eğitim problemi olduğunun bilincinde değillerdir (Li, 2007, s. 435).

Bu araştırmanın amacı ortaokullarda öğrencilerin maruz kaldıkları siber zorbalık davranışlarını, nedenlerini ve siber zorbalık karşısında gösterilen tepkileri incelemektir. Bu araştırma, ergenlik dönemine giren ve rahatlıkla çeşitli araçlarla siber ortamlara giren ortaokul öğrencilerinin siber zorbalık ortamlarında nasıl yer aldıklarını, kendilerini siber zorbalığa iten sebepleri, siber zorbalığa maruz kaldıklarında kendileri ve öğretmenleri tarafından gösterilen tepkilerin neler olduğunu belirleyerek, siber zorbalığın okul ortamında en aza indirilmesi için öğrenci, okul personeli ve velilerin yapması gerekenlere ilişkin öneriler sunması açısından önemlidir. Öğretmenlerin siber zorbalığın ciddi bir eğitim problemi olduğunun bilincinde olmadığı yönündeki araştırma bulguları bu konuda okul personeline öneri sunmayı hedefleyen bu araştırmanın önemini arttırmaktadır. Bu amaçla aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

1. Öğretmenlerin, ortaokullarda siber zorbalığın gerçekleştirilme şekline (kullanılan araçlar, yöntemler, davranışlar) ilişkin görüşleri nelerdir?
2. Öğretmenlere göre öğrenciyi siber zorbalığa iten sebepler nelerdir?
3. Öğretmenlere göre, siber zorbalığa uğrayan öğrencilerin bu durum karşısındaki tepkileri nelerdir?

4. Öğrencileri siber zorbalığa maruz kalmış Öğretmenlerin, bu durum karşısındaki tepkileri nelerdir?
5. Yönetici ve Öğretmenlere göre siber zorbalığın önlenmesi için aileye ve okulun iç paydaşlarına (okul yönetimi ve öğretmenler) düşen görevler nelerdir?

YÖNTEM

Çalışma nitel araştırma desenlerinden durum çalışması deseni hazırlanmıştır. Diğer araştırma türlerinden ayrılan yönlerinden yola çıkarak, durum çalışmasının "nasıl" ve "niçin" sorularını temel alan araştırmacının kontrol edemediği bir olgu ya da olayı derinliğine incelemesine olanak veren araştırma yöntemi olduğunu söylemek mümkündür (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Durum çalışması, tek bir kişinin, varlığın, olgunun veya sosyal birimin ayrıntılı bir şekilde ve bütünsel olarak betimlenmesi ve analizidir (Merriam, 1988). Durum çalışmaları güncel durumları aydınlatma ve anlama amacıyla araştırır (Hays, 2004). Durum çalışmasında alt problemlere bağlı olarak mümkün olduğunca birden fazla veri kaynağından ve türünden farklı araçlarla veri toplanmalıdır (Duff, 2008; Parker, 2015; Yin, 2003). Bu çalışmada güncel bir durum olarak "siberzorbalık" alt problemlere dayalı olarak birden fazla veri kaynağından (farklı branşlardan öğretmen ve yöneticiler), farklı türden araçlarla (görüşme formları ve okul dokümanları) elde edilen veriler ayrıntılı bir şekilde ve bütünsel olarak betimlenmiş ve analiz edilmiştir.

Çalışma Grubu

Katılımcılar, 2020-2021 öğretim yılında Antalya ili merkez Muratpaşa, Aksu ve Manavgat ilçelerinde bulunan ve kolay ulaşılabilir küme örnekleme yöntemiyle seçilen 3 ortaokuldan amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemine göre belirlenen 5 rehber öğretmen (RÖ), 3 Türkçe öğretmeni (TÖ), 1 Bilişim Teknoloji öğretmeni (TÖ), 1 Sınıf Öğretmeni (SÖ), 2 Okul Yöneticisi (Y) olmak üzere toplam 12 kişiden oluşmuştur (Çizelge 1).

Çizelge 1. Katılımcıların Demografik Bilgileri

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	Y1	Y2
Branş	PDR	Sınıf Öğr.	PDR	PDR	Biliş. Tek	PDR	PDR	Türkçe Öğr.	Türkçe Öğr.	Türkçe Öğr.	Md. Yrd.	Md. Yrd.
Kıdem	22	23	25	13	17	18	-	16	16	16	10	7

Katılımcıların seçiminde ölçüt olarak, en az o okulda 5 yıl çalışmış olmak, araştırmaya katılmaya gönüllü olmak, öğrencilerin siber zorbalık oluştuğunda en çok iletişim kurdukları öğretmenler olan rehber öğretmenler, sınıf öğretmenleri, Bilişim teknolojileri öğretmenleri ve Türkçe öğretmenleri seçilmiştir. Katılımcılar belirlenirken görüşme yapmayı kabul etme ve katılmaya istekli olma durumu da göz önünde bulundurulmuştur. Bu tür örneklemede araştırmacı kimlerin seçileceği konusunda kendi yargısını kullanır ve araştırmanın amacına en uygun olanları örnekleme alır (Balci, 2013, s. 104).

Veri Toplama Aracı Verilerin Toplanması

Verilerin toplanmasında araştırmanın amaçlarına uygun olarak doküman incelemesi ve görüşme tekniği kullanılmıştır. Birinci alt problemde yer alan Ortaokullarda siber zorbalığın gerçekleştirilme şekline (kullanılan araçlar, yöntemler, davranışlar) ilişkin bulgular yönetici ve öğretmen görüşleri ile doküman analizlerine dayalı olarak elde edilmiştir. Doküman incelemesi ile ilgili olarak bir ilçede bulunan ortaokullar taranmış ve "öğrenci davranışlarını Değerlendirme

Kurulları” kayıtlarında siber zorbalığa ilişkin vaka kayıtları bulunan okullar tespit edilerek bu kurul kararları bilimsel etik ilkeleri dikkate alınarak incelenmiş ve doküman analizi yapılmıştır. Araştırmanın diğer alt problemleri ise görüşme yoluyla elde edilen verilere dayalı olarak çözümlenmiştir. Görüşmede yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme yönteminin tercih edilmesinin nedeni araştırmanın gerçekleştirildiği doğal ortamı anlamaya, tanımaya ve sonuçlara olan etkilerini açıklamaya duyarlı olduğundan eğitimsel gerçekleri çok boyutlu olarak ortaya koyma imkânı tanınmasıdır (Yaman, 2007, s.131).

Veri toplama aracı olarak kullanılan yarı yapılandırılmış görüşme formu, araştırmanın amacı dikkate alınarak ve ilgili alan yazısı incelenerek oluşturulmuş ve daha sonra uzman görüşüne sunulmuştur. Görüşme formu 5 adet açık uçlu sorudan oluşmuştur. Görüşmeler süresince konuşma ile ilgili notlar ve ses kaydı alınmış olup görüşmeler yaklaşık 20-25 dk sürmüştür.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde betimsel ve içerik analizi kullanılmıştır. 1. Alt problemin çözümlenmesinde içerik analizi, diğer alt problemlerin çözümlenmesinde ise betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Araştırma sürecinde yapılan görüşmeler ses kayıt cihazıyla kaydedilmiştir. Ses kayıt cihazındaki bu kayıtlar daha sonra Microsoft Word 2013 formatında metin haline dönüştürülmüştür. Metinler üzerinde verilerin kodlaması yapılmış ve her araştırma sorusuna yanıt olabilecek veriler kendi içinde gruplandırılmıştır. Betimsel analiz şu dört aşamada gerçekleşmiştir: (1) Betimsel analiz için çerçeve oluşturma (sorulardan çıkarak kavramsal çerçeve oluşturuldu ve verilerin hangi temalar altında düzenleneceği belirlendi), (2) Tematik çerçeveye göre verilerin işlenmesi (veriler tanımlandı, okunup düzenlendi, veriler anlamlı ve mantıklı şekilde bir araya getirildi). (3) Bulguların tanımlanması (veriler kolay ve anlaşılır dille tanımlanır ve doğrudan alıntılarla desteklendi. Gereksiz tekrardan kaçınıldı). (4) Bulguların yorumlanması (tanımlanan bulgular açıklandı, ilişkilendirildi ve anlamlandırıldı) (Yıldırım ve Şimşek, 2019). Betimsel analiz sürecinde birinci araştırmacı ile ikinci araştırmacının ortak kararları dikkate alınmıştır. İçerik analizinde de veriler dört aşamada analiz edilmiştir: 1. Verilerin kodlanması, 2. Kodlanan verilerin temalarının belirlenmesi, 3. Kodların ve temaların düzenlenmesi, 4. Bulguların tanımlanması ve yorumlanması (Yıldırım ve Şimşek, 2008, s. 228). Analiz sürecinde öncelikle, görüşme kayıtları ve yazılı formlar deşifre edilip çözümlenmeler yapılmıştır. Çalışmaya katılan öğretmenler “Ö”, yöneticiler ise “Y” harfi ile kodlanmıştır.

Araştırmanın iç geçerliliğini (inandırıcılığını) artırmak için; verilerin anlamlılığına, bulguların kendi içinde tutarlı olup olmadığına bakılmıştır. Buna ilaveten veri toplamadan hemen sonra, ulaşılan sonuçlar ve yorumlar veri kaynakları ile teyit edilerek katılımcı teyidi sağlanmıştır. Araştırmacı tarafından yapılan çalışmalar detaylı bir şekilde raporlanarak araştırmanın tekrarlanabilmesine olanak tanınmıştır. Araştırma ile ilgili olarak etik kurul izini alınmış ve katılımcılara görüşmelerin gizliliği konusunda güvence verilmiştir.

BULGULAR

Okul yönetici ve öğretmenlerinin ortaokullarda siber zorbalık düşüncelerinin belirlenmesini amaçlayan bu çalışmada elde edilen bulgular ve yorumlar, araştırmanın alt problemlerine göre aşağıda başlıklar halinde gösterilmiş ve yorumlanmıştır.

1. Ortaokullarda siber zorbalığın gerçekleştirilme şekilleri (kullanılan araçlar, yöntemler, davranışlar):

Ortaokullarda siber zorbalığın gerçekleştirilme şekline (kullanılan araçlar, yöntemler, davranışlar) ilişkin bulgular yönetici ve öğretmen görüşleri ile doküman analizlerine dayalı olarak çizelge 2’de sunulmuştur.

Çizelge 2. Öğretmenlerin, ortaokullarda siber zorbalığın gerçekleştirilme şekline (kullanılan araçlar, yöntemler, davranışlar) ilişkin görüşleri

Siber Zorbalık Şekli	Katılımcı Öğretmen ve Yöneticiler										Dokümanlar				
	Ö1	Ö2	Ö3	Ö4	Ö5	Ö6	Ö7	Ö8	Ö9	Ö10	Y1	Y2	D1	D2	D3
Araçlar	Bilgisayar				+	+	+	+			+				
	Cep telefonu				+	+	+	+			+		+	+	+
	Tablet				+	+	+	+							
Yöntemler	Sosyal medya	+	+	+	+			+		+	+	+	+	+	+
	İnteraktif oyun	+	+							+	+				
	Arkadaşlık siteleri	+	+	+	+								+		
	E-posta				+	+				+		+			
	Mesaj				+	+				+	+	+	+		
Davranışlar	Hakaret										+			+	+
	Küfür												+	+	+
	Tehdit													+	
	Aşağılama										+		+		

Çizelge 2'de görüldüğü gibi katılımcılar siber zorbalığın gerçekleştiği alanları genel olarak "internet" diye tanımlamışlardır. Araç olarak ise tablet ve cep telefonunu söylemişlerdir. Özeleştirildiğinde ise sosyal medya platformları (facebook, instagram vb), interaktif oyunlar, arkadaşlık siteleri, e-posta ve mesaj örnekleri verilmiştir. Siber zorbalık örnekleri olarak ise hakaret, küfür, tehdit, aşağılama cevapları verilmiştir. Buna ek olarak çekilen fotoğrafların, videoların ve özel hayata ilişkin bilgilerin izinsiz olarak paylaşılması da eklenmiştir.

1.1. Görüşme yoluyla elde edilen verilere dayalı Bulgular:

Ortaokullarda siber zorbalığın gerçekleştirilme şekline ilişkin olarak kullanılan araçlar konusunda görüş bildiren bazı katılımcılar görüşlerini şu şekilde ifade etmişlerdir: Ö4. Bilgisayar, telefon, tablet... Kısacası internete bağlanan her araçta siber zorbalıkla karşılaşabiliriz. Ö5. "Cep telefonu, bilgisayar, tablet gibi bilişim araçları siber zorbalık davranışlarında sıklıkla kullanılmaktadır."

Ortaokullarda siber zorbalığın gerçekleştirilme şekline ilişkin olarak kullanılan yöntemler konusunda görüş bildiren bazı katılımcılar görüşlerini şu şekilde ifade etmişlerdir: Ö1. "Sosyal paylaşım ağları, youtube, tik tok, video paylaşım platformları, interaktif oyunlar." Ö8. "Dijital oyunlar, e-mail vb. ortamlarda gerçekleşmektedir."

Ortaokullarda siber zorbalığın gerçekleştirilme şekline ilişkin olarak kullanılan davranışlar konusunda görüş bildiren bazı katılımcılar görüşlerini şu şekilde ifade etmişlerdir: Y1. "Sosyal medyada ve iletişim kanallarıyla arkadaşlarına hakaret, dalga geçme, sahte hesaplarla kullanarak arkadaşlarına kandırma, fotoğrafları izinsiz kullanarak arkadaşlarını zor durumda bırakma gibi zorbalıklar uyguladığını görmekteyim." Ö6. "Öğrencinin haberi olmadan fotoğrafını ya da uygunsuz durumunu görüntüleyip, "bunu herkese yayarım" diye tehdit etmek.

1.2. Doküman analizine dayalı Bulgular:

Siber zorbalık vakalarına rastlanan üç ayrı ortaokula ait öğrenci davranışlarını Değerlendirme Kurul kararlarını içeren dokümanların incelenmesinden, öğrencilerinin Sosyal medya üzerinden oluşturdukları sayfalarda birbirlerine "Kötü ve çirkin yazılar" içeren mesajlar yazdıkları, bunun için cep telefonu kullandıkları (D1), sosyal medya hesaplarından hakaret, küfür ve tehdit içeren paylaşımlarda buldukları (D2), hakaret ve küfür içeren sınıf arkadaşının paylaşımlarını kendi sosyal medya hesabından eklemeler yaparak paylaştığı (D3) saptanmıştır.

2. Katılımcı yönetici ve öğretmenlere göre öğrenciyi siber zorbalığa iten sebepler:

Katılımcı Yönetici ve Öğretmenlere göre, siber zorbalığa iten sebepler Çizelge 3'de verilmiştir.

Çizelge 3. Katılımcı yönetici ve öğretmenlere göre, öğrenciyi siber zorbalığa iten sebepler

Siber Zorbalık Sebepleri	Katılımcılar											
	Ö1	Ö2	Ö3	Ö4	Ö5	Ö6	Ö7	Ö8	Ö9	Ö10	Y1	Y2
Akademik başarısızlık	+	+	+									
Kontrolsüz internet kullanımı	+			+	+		+	+		+		+
Düşük sosyal beceri	+			+								
Dışlanma		+										
Aile				+			+	+		+	+	+
Sosyo-ekon. durum				+			+	+				
Akran ilişkileri				+								
Psikolojik nedenler					+		+				+	
Akran/arkadaş gurubu								+	+	+		

Çizelge 3'te görüleceği üzere katılımcılar öğrencileri sanal zorbalığa iten nedenleri; akademik başarısızlık, kontrolsüz internet kullanımı, düşük sosyal beceri düzeyi, akran ilişkileri, aile, kültür, sosyo-ekonomik durum, dışlanma ve psikoloji olarak sıralamışlardır. Bu nedenlere ek olarak sosyal medyada "nick name" (kullanıcı adı) kullanımının verdiği gizlilik duygusunun ergenleri güvende hissettirdiğini, bu nedenle sosyal ortamda yapamadıkları davranışları sanal ortamda daha rahat yaptıklarını söylemişlerdir. Buna ek olarak katılımcılar ailede yaşanan mutsuzluk, ilgi görmeme, sevgisizlik gibi durumların öğrencileri zorbalığa ittiğini de belirtmiştir.

Öğrenciyi siber zorbalığa iten sebepler arasında kontrolsüz internet kullanımının olduğunu belirten bazı katılımcılar bu konudaki görüşlerini şu şekilde ifade etmişlerdir: Ö5. "İnterneti aile veya yetişkin denetiminden uzak kullanım sonucu öğrenciler farkına varmakta geciktiği tehlikeli iletişim içine girebilirler." Ö1. "Kontrolsüz internet kullanımı (Ailenin teknoloji kullanımına doğru rol model olmaması.)"

Öğrenciyi siber zorbalığa iten sebepler arasında ailenin olduğunu belirten bazı katılımcılar bu konudaki görüşlerini şu şekilde ifade etmişlerdir: Y1. "Ailede yaşanan mutsuzluk ilgi görmeme sevgisizlik gibi durumların öğrencileri daha çok bu duruma ittiğini düşünüyorum. Sağlıklı bir aile ortamında yetişen öğrencilerde neredeyse bu davranışlar gözlenmemektedir." Y2. "Ailenin yeterince ilgilenmediği sevgiden yoksun büyüyen çocuklar genellikle davranışlarını dışavurum olarak bu şekilde gerçekleştirmektedir."

Öğrenciyi siber zorbalığa iten sebepler arasında psikolojik nedenler veya akran grubunun olduğunu belirten bazı katılımcılar bu konudaki görüşlerini şu şekilde ifade etmişlerdir: Ö2. "Siber olmayan zorbalığa hayatının pek çok alanında tanık olan birey bu zorbalığı sanal alanda kullanmaktan çekinmez. Hatta yüz yüze olmayan, kontrol edilemeyen sanal ortam bu anlamda daha kullanışlıdır. Erkek egemen bir sosyal ortamda birey karşısındakine her türlü zorbalığı uygulayarak güç gösterisinde bulunmayı tercih edebilir. Kişi kendi güçsüzlüğünü başkası üzerinde baskı kurarak gizleyebilir. Toplum tarafından dışlanan birey kendi kurduğu sosyal ortamda istenen bir lider haline dönüşebilir."

3. Katılımcı Yönetici ve Öğretmenlere göre, siber zorbalığa uğrayan öğrencilerin bu durum karşısındaki tepkileri:

Katılımcı Yönetici ve Öğretmenlere göre, siber zorbalığa uğrayan öğrencilerin bu durum karşısındaki tepkileri çizelge 4'te verilmiştir.

Çizelge 4. *Yönetici ve Öğretmenlere göre, siber zorbalığa uğrayan öğrencilerin bu durum karşısındaki tepkileri*

Tepkiler	Katılımcılar											
	Ö1	Ö2	Ö3	Ö4	Ö5	Ö6	Ö7	Ö8	Ö9	Ö10	Y1	Y2
Yetişkin yardımı												+
Tedirginlik ve gerginlik		+	+							+		
Gizleme					+							
İçe kapanma		+	+			+				+	+	
İnkâr etme					+							
Korku	+				+			+	+		+	
Boyun eğme									+			
Depresyon						+				+		
Telefon numarası değiştirme / Engelleme												+

Çizelge 4'te görüldüğü gibi öğretmenler sanal zorbalığa maruz kalan bir öğrencinin içe kapandığını, tedirginlik ve korku yaşadığını belirtmişlerdir. Buna ek olarak korktuklarını ve bu korku nedeniyle yaşadıkları zorbalıkları gizlediklerini, zorbaya boyun eğdiklerini, içlerine kapandıklarını ve bazen bu durumu inkar ettiklerini belirtmişlerdir. Bazı öğrenciler ise bu gibi durumlarda telefon numarasını değiştirme ya da zorbayı engelleme gibi yöntemlere başvurabilmektedir.

Siber zorbalığa uğrayan öğrencilerin bu durum karşısında tedirginlik ve gerginlik içinde olduklarını belirten bazı katılımcılar bu konudaki görüşlerini şu şekilde ifade etmişlerdir: Ö2. "Öğrenci tedirgin ve gergin davranışlar sergiler. Şüpheli ortamdan kayboluşlar, sürekli telefon ya da bilgisayarda olmak, dalgın olma, unutkanlık gözlenir."

Siber zorbalığa uğrayan öğrencilerin bu durum karşısında içe kapandıklarını belirten bazı katılımcılar bu konudaki görüşlerini şu şekilde ifade etmişlerdir: Y1. "İçine kapanık öğrencilerde bu durumu kolay kolay kimseye paylaşmıyor, baskı hissediyor korkuyor." Ö4. "Bu zorbalığa uğrayan öğrencilerde kaygı, depresyon, içe kapanma ve buna bağlı gelişen psikolojik rahatsızlıklar görülebilir. Hatta bu zorbalığa uğrayan bireyler intihar etme eğiliminde bile bulunabilirler."

4. Öğrencileri siber zorbalığa maruz kalmış Öğretmenlerin, bu durum karşısındaki tepkileri:

Öğrencileri siber zorbalığa maruz kalmış Öğretmenlerin, bu durum karşısındaki tepkileri çizelge 5'te verilmiştir.

Çizelge 5. *Öğrencileri siber zorbalığa maruz kalmış Öğretmenlerin, bu durum karşısındaki tepkileri*

Öğretmen Tepkileri	Katılımcılar											
	Ö1	Ö2	Ö3	Ö4	Ö5	Ö6	Ö7	Ö8	Ö9	Ö10	Y1	Y2
Kolluk kuvvetlerini bilgilendirme	+			+								
Hukuki yardım		+										
Aileyi bilgilendirme	+	+		+	+	+				+		+
Okul idaresini bilgilendirme						+					+	
Profesyonel psikolojik destek			+					+	+			
Rehberlik Servisine yönlendirme		+							+	+	+	
Sosyalleştirme												+

Çizelge 5'te görüleceği üzere siber zorbalığa maruz kalan bir öğrenciyi fark ettiklerinde katılımcıların hepsi hemen müdahale edilmesi gerektiğini düşünmektedir. Bu müdahale aileye, okul yönetimine ve gerekirse kolluk kuvvetlerine haber vermektir.

Öğrencileri siber zorbalığa maruz kalmış Öğretmenlerin, bu durum karşısında kolluk kuvvetlerini bilgilendirerek tepki gösterdiklerini ifade eden bazı katılımcılar görüşlerini şu şekilde

ifade etmişlerdir: Ö1. "Konunun adli boyutu oluşmuşsa kolluk kuvvetlerine (ilgili birime) gerekirse ilçe, il Millî Eğitim Müdürlüğü'ne bilgi notu şeklinde iletmek gerekmektedir."

5. Katılımcı Yönetici ve Öğretmenlere göre siber zorbalığın önlenmesi için aileye ve okulun iç paydaşlarına (okul yönetimi ve öğretmenler) düşen görevler:

Yönetici ve Öğretmenlere göre siber zorbalığın önlenmesi için aileye düşen görevler çizelge 6'da görülmektedir.

Çizelge 6. Yönetici ve Öğretmenlere göre siber zorbalığın önlenmesi için aileye Düşen Görevler

Ailenin Görevi	Katılımcılar											
	Ö1	Ö2	Ö3	Ö4	Ö5	Ö6	Ö7	Ö8	Ö9	Ö10	Y1	Y2
Kontrollü internet kullan.	+		+	+		+	+	+	+	+	+	+
Şifresiz. Teknolojik aletler	+						+					
Değerler eğitimi		+										
Bilinçlendirme		+	+	+		+					+	
Sağlıklı bir iletişim				+	+							+
Spor,vb. faaliyetlere yönl.											+	

Çizelge 6'da görüleceği üzere katılımcılara siber zorbalığı önlemek amacıyla öğrenciye, aileye, öğretmene ve okul yönetimine düşen görevler sorulmuştur. Burada dikkat çeken nokta hiçbir katılımcının öğrenciye yönelik cevap vermemeleridir. Buradan hareketle siber zorbalığın önlenmesinde ana sorumluluğun aile, öğretmen ve okul yönetiminde olduğu sonucuna varılabilir.

Katılımcılara göre aileye düşen ana görev çocukların güvenli ve kontrollü internet kullanmalarının sağlanmasıdır. Buna ek olarak çocuklarla sağlıklı iletişim kurulması, siber zorbalığın ilerlemeden önlenmesini sağlayacaktır. Ayrıca öğrenciler hobi edinmeye, düzenli spor yapmaya yönlendirilerek hem sosyal medyada daha az vakit geçirmeleri hem de sosyalleşmeleri sağlanabilir.

Yönetici ve Öğretmenlere göre siber zorbalığın önlenmesi için aileye düşen görevler arasında kontrollü internet kullanımı sağlanması gerektiğini öne süren bazı katılımcılar görüşlerini şu şekilde ifade etmişlerdir: Ö9. "Çocuğa baskı yapmadan kontrol altında tutmanın (internet ortamında) bu davranışları azaltmada etkili olacağını düşünüyorum. Çocuğumuzun sosyal medya üzerinden paylaşımlarını takip etmek gerektiğinin faydalı olacağı kanısındayım." Ö10. "Ailelerin evde çocuklarının cep telefonu ile geçirdiği saatleri, paylaşım ve beğenilerini takip etmeleri gerekmektedir." Y1. "Öğrencilerimizi kişisel bilgilerini kimseyle paylaşmaması gerektiğini ve tanımadığı kişilerle konuşmaması gerektiğini özellikle söylüyoruz. Mümkünse sosyal ağ platformlarında vakit geçirmemelerini ve interneti yararlı yönde kullanmalarını tavsiye ediyoruz. Aileye ve öğretmene düşen en önemli görev çocuklarımızı bu konuda bilinçlendirmektir." Ö2. "İnsan hakları, insan sevgisi, insanın değeri konusunda eğitim verilmelidir."

Yönetici ve Öğretmenlere göre siber zorbalığın önlenmesi için okulun iç paydaşlarına (okul yönetimi ve öğretmenler) düşen görevlere ilişkin bulgular çizelge 7'de sunulmuştur.

Çizelge 7. Yönetici ve Öğretmenlere göre siber zorbalığın önlenmesi için okulun iç paydaşlarına (okul yönetimi ve öğretmenler) düşen görevler

Öğretmen ve Yöneticilerin Görevleri	Katılımcılar											
	Ö1	Ö2	Ö3	Ö4	Ö5	Ö6	Ö7	Ö8	Ö9	Ö10	Y1	Y2
Bilgilendirme çalışmaları	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+		+
Değerler eğitimi		+										
Aile ile işbirliği içinde olma			+	+	+			+	+	+		
Disiplin cezası											+	

Çizelge 7'de görüldüğü gibi katılımcılara göre siber zorbalık durumunda öğretmene ve okul idaresine düşen ana görev zorbalık oluşmadan başlamaktadır. Okul yöntemi ve öğretmenler hem aileleri hem de öğrencileri siber zorbalığa karşı bilinçlendirmelidir. Bu bilinçlendirme çalışmaları panel, toplantı vb etkinliklerle yapılabileceği gibi broşür, pano hazırlama gibi daha pratik etkinliklerle de desteklenebilir. Bunlara ek olarak okul yönetimi, öğretmen ve aile işbirliği ve iletişim içinde olmalıdır.

Siber zorbalığın önlenmesi için okulun iç paydaşlarına (okul yönetimi ve öğretmenler) düşen görevlerin bilgilendirme çalışması olduğunu savunan bazı katılımcılar görüşlerini şu şekilde ifade etmişlerdir: Y1. "Okul yönetimi olarak siber zorbalıkla ilgili bilgilendirme toplantıları düzenlenmeli. Öğrencilerin internetin yararlı yönlerinden bahsedilmelidir. Zorbalık yapıldığında aşamasına göre disiplin cezası verilmelidir." K7. "Öğretmenler öğrencilere nasıl internet kullanacağını dönem dönem anlatacak."

TARTIŞMA. SONUÇ VE ÖNERİLER

Okulların verimliliğini ve etkililiğini azaltan önemli etkenlerden birisi de okul ve sınıflarda yaşanan şiddet olayları ve bunların oluşturduğu disiplin sorunlarıdır. Okulda yöneticiler sınıfta ise öğretmenler zaman ve enerjilerinin önemli bir kısmını disiplin sorunlarını çözmek için ayırdıklarında okul ve sınıfın amacını etkili ve verimli bir şekilde gerçekleştirebilmeleri olanaksızdır. Bu açıdan baktığımızda diğer disiplin sorunları gibi okulda şiddetin önemli bir kısmını oluşturan ve gittikçe yaygınlaşan siber zorbalığın önlenmesinin eğitimin amaçlarını gerçekleştirmesi bakımından büyük bir önem taşıdığı söylenebilir.

Akran zorbalığının okuldan sanal ortama geçmesiyle meydana gelen siber zorbalık yeni bir zorbalık türü olarak (Baştürk-Akça, Sayımer, ve Ergül, 2015) okullarda da hızla yayılmaktadır. Bunun nedenleri arasında siber zorbalık araçlarının çok çeşitli ve kolayca ulaşılabilir olması, siber zorbalıkların kendilerini kolayca saklayabilmesi (Hinduja ve Patchin, 2008, s. 129), ve denetimlerinin zor olmasıdır. Bu araştırmaya göre, genel olarak siber zorbalığın "internet" yoluyla gerçekleştiği görülmektedir. Araştırmada elde edilen bulgulara göre, öğrenciler arasındaki siber zorbalıkta bilgisayar, cep telefonu ve tabletler araç olarak kullanılırken, siber zorbalığın yol ve yöntemi olarak, sosyal medya, interaktif oyunlar, arkadaşlık siteleri, e-posta ve çeşitli mesajlaşma yöntemleri kullanılmaktadır. Li'nin (2006, s. 157) ifadelerine göre de bilgisayar, cep telefonları ve diğer elektronik cihazlar en önemli siber zorbalık araçları arasında yer almaktadır. Araştırmada öğrencilerin yukarıda kullandıkları araç ve yöntemlerle birbirlerine hakaret etme, küfür etme, birbirlerini tehdit etme ve birbirlerini aşağılama gibi davranışlar gösterdikleri saptanmıştır. Thompsen (1996) da siber zorbalık davranışları arasında en yaygın olanların lakap takma, ağız bozukluğu, kaba dil kullanma olduğunu belirtmiştir.

Araştırmaya katılan yönetici ve öğretmenlere göre, öğrenciyi siber zorbalığa iten en önemli sebepler arasında, akademik başarısızlık, kontrolsüz internet kullanımı, düşük sosyal beceri, dışlanma, aile, sosyo ekonomik durum, olumsuz akran ilişkileri, psikolojik etkenler ve arkadaş grubu gibi etkenler yer almaktadır. Eroğlu ve Güler'e (2015) göre tehlikeli olarak nitelendirilebilecek internet ortamındaki davranışlar da siber zorbalığa yönelmeyi kolaylaştıran sebepler arasında yer almaktadır. Çevresinden bu etkinlikleri göremeyen gençler (Dilmaç, Deniz ve Aydoğan, 2009, s. 1), çevresi tarafından güçsüz olarak görülen kişiler, geleneksel zorbalığa maruz kalanlar, genellikle sosyal çevresi olmayan ve zorbalığa uğramasına rağmen fiziksel cesareti olmayan kişiler (Hinduja ve Patchin, 2008, s. 129) siber zorbalık yapmaktadır.

Slehlova ve Cerna 'ya (2011) göre, siber zorbalığın mağdurlar üzerindeki etkisi siber zorbalığın süresine şiddetine, mağdurun direncine ve psikolojik durumuna göre farklılık göstermektedir. Araştırmaya katılan yönetici ve öğretmenlere göre, siber zorbalığa uğrayan

öğrenciler bu durum karşısında, yetişkinlerden yardım isteme, tedirginlik ve gerginlik, yaşadıklarını gizleme, içe kapanma, yaşadıklarını inkar etme, korkma, boyun eğme, depresyona girme, telefon numaralarını değiştirme veya numaraları engelleme gibi davranışlar göstermektedir. Siber zorbalığın öğrenci üzerindeki etkisine ilişkin bulgular bazı araştırma sonuçlarıyla örtüşmektedir (Bauman, Toomy ve Walker, 2013; Ybarra ve Mitchell, 2004). Patchin ve Hinduja' ya (2006) göre, siber zorbalık, mağdur öğrencilerin büyük bir kısmını değişik açılardan büyük ölçüde etkilemektedir. İster düşük ister yüksek düzeyde olsun her düzey ve türlü siber zorbalığın öğrenciler üzerindeki etkisi onları psikolojik, sosyal ve akademik açıdan olumsuz etkileyecektir. Her tür ve düzeydeki etki ise öğrencilerin eğitim hedeflerine ulaşmalarını engelleyen önemli disiplin sorunları olarak ele alınmalı ve en aza indirilmesi için gerek sınıf gerekse okul düzeyinde gerekli yönetsel tedbirler alınmalıdır. Bazı araştırmalar (Beran ve Li, 2005; Price ve Dangleish, 2010) siber zorbalığın öğrenci başarısını olumsuz etkilediğini ortaya koyarken bazı araştırmalar ise öğrencinin okuldan uzaklaşmasına (Schneider, O'Donnell, Stueve ve Coulter, 2012) neden olduğunu göstermektedir. Belki siber zorbalığın öğrenci üzerindeki en yıkıcı ve olumsuz etkilerinden birisi öğrencinin kişiliğini zedelemesi ve kendine olan özgüvenini yitirmesine neden olduğu (Sleglova ve Cerna, 2011) yönündeki araştırma sonuçlarıdır. Bu yönüyle yapmış olduğumuz araştırma sonuçları da bunları desteklemektedir.

Okullarda meydana gelen zorbalık olaylarında öğretmen tutumları ve öğrencilerin öğretmene yönelik algıları son derece önemli bir rol oynamaktadır. Öğretmenler çocukların bilişsel ve davranışsal yönden gelişimlerine büyük oranda etki etmektedirler (Hoover, Oliver, ve Thomson, 1993, s. 76). Araştırmaya göre öğrencileri siber zorbalığa maruz kalmış Öğretmenler, bu durum karşısında, kolluk kuvvetlerine bilgi verme, hukuki yardım talep etme, aileyi bilgilendirme, okul idaresini bilgilendirme, profesyonel psikolojik destek almaya yöneltme, rehberlik servisine yöneltme ve öğrencinin sosyalleşmesine yardım etme gibi davranışlar göstermektedir. Türkiye'de yürütülen bir araştırma çalışmasında, Rehber Öğretmenlerin diğer branşlardaki öğretmenlere kıyasla sanal zorbalık farkındalık puan ortalamalarının çok daha yüksek olduğu saptanmıştır (Ayas ve Horzum, 2013, s. 46). Zorbalıkla karşılaşan gençler en çok arkadaşlarından en az ise öğretmenlerinden yardım istemektedirler (Juvonen ve Gross, 2008; Mishna vd., 2009; Slonje ve Smith, 2008; Topçu vd., 2008). Siber zorbalık birçok kişisel güçlüğü yol açmaktadır. Bunlar psikososyal sorunlar, saldırganlık, akademik sorunlar gibi problemlerdir (Beran ve Li, 2005; Patchin ve Hinduja, 2006; Mitchel, Ybarra ve Finkelhor, 2007). Öğretmenler öğrencilerinde gördükleri bu sorunların yanlış giden bir şeylerin işareti olduğunu farkedip öğrenciyle iletişime geçmeleri gerekir.

Araştırmaya göre yönetici ve öğretmenler siber zorbalığın önlenmesi için aileye düşen görevler arasında, internetin kontrollü kullanılmasını sağlama, şifresiz teknolojik aletlerin kullanılmasını sağlama, değerler eğitimi verme, bilinçlendirme ve çocukla sağlıklı bir iletişim kurma gibi görevler vardır. Araştırmalar internet kullanımında yetişkin gözetiminin ergenler arasındaki riskli davranışları azalttığını ortaya koymaktadır (Mesch, 2009; Ybarra ve Mitchell, 2004). Anne babanın çocuğunu internette daha az denetlemesi, ergenin internette diğerlerine zorbalık yapmasını %54 artırmaktadır (Ybarra ve Mitchell, 2004 b). Mesch (2009) yaptığı çalışmada anne babaların %73 ünün bilgisayarı oturma odasına koyduğunu, %86 sının çocuğunun ziyaret edebileceği veya edemeyeceği siteleri belirlediğini, %66 sının internet kullanımında zaman kısıtlaması yaptığını, %66 sının sık sık ve düzenli olarak çocuğunun girdiği siteleri kontrol ettiğini, %56 sının ise bilgisayara koruyucu filtre yerleştirdiğini bulmuştur. En etkili yöntemin çocuğun ziyaret edebileceği siteleri belirlemek olduğu görülmüştür.

Araştırmaya göre yönetici ve öğretmenler siber zorbalığın önlenmesi için okulun iç paydaşları bilgilendirme çalışmaları yapmalı, değerler eğitimi vermeli, aile ile işbirliği yapmalı ve gerektiğinde disiplin cezaları vermelidir.

Türkiye'deki araştırmaların sonucunda siber zorbalığı önleyici stratejilerin henüz yeterli düzeyde olmadığı, önleyici faaliyetler almak konusunda yetersiz kaldığı görülmektedir.

Katılımcılara göre siber zorbalığın önlenmesi için, ailenin çocuğuna öz saygı gibi öz değerler kazanmak konusunda teşvik edici davranışları edindirmeye çalışması, insani değerler konusunda eğitimlerin verilmesi, siber zorbalık farkındalık eğitiminin hem öğrencilere hem de anne-babaya sağlanması, anne-babaların ve öğrencilerin İnternetin doğru kullanımı konusunda daha bilinçli hale getirilmesi gibi stratejilerin siber zorbalıkla mücadelede etkili olabileceği ortaya çıkarılmıştır. Bunların haricinde okulların geleneksel zorbalıkla olduğu gibi teknolojik zorbalığı da kapsayan genel politikaları olmalı, öğrenciler teknolojik zorbalığın tanımı ve oluşumu konusunda bilgi sahibi olmalıdır. Eğitimcilerin özellikle siber zorbalık ve mağduriyet kavramlarını tam anlamıyla kavramaları ve öğrencilere de bu kavramları anlatacak eğitimler vermeleri gerekmektedir. Bu kavramlar konusunda kamuoyu oluşturma çalışmaları yapılmalı, medya aracı olarak kullanılarak bu kavramları açıklayan ve sonuçlarından bahseden halkı bilinçlendirmeye yönelik kamu spotları yapılabilir. Öğrencilerin aileleri ile birlikte daha fazla ve anlamlı zaman geçirmeleri için gerekli olan zaman ve fırsatların yaratılmasının öğrencilerin internette harcayacağı sürenin azalması yönünde etkisi olurken aile desteği algıları açısından da olumlu bir etkisi olacaktır. Ailelerin çocuklarını kontrol etmeleri fakat bu kontrolü yaparken onları kırmamaları ve aralarındaki güven bağına zarar verecek davranışlardan uzak durmalarını ve bunu nasıl başarabileceklerini anlatan eğitimler birçok disiplinin de bir araya gelerek düzenleyecekleri eğitimler ışığında aktarılabilir.

KAYNAKÇA

- Agatston, P. W., Kowalski, R., & Limber, S. (2007). Student's perspective on cyber bullying. *Journal of Adolescent Health, 41*, 59–60. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2007.09.003>.
- Anderson, K. L. (2012). *New kid on the block*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). California State Universitesi, California.
- Ayas, T. (2008). *İlköğretim okullarına yönelik geliştirilen zorbaca davranışları önleme programının etkinliğinin test edilmesi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Ayas, T., & Horzum, B. M. (2011). Öğretmenlerin sanal zorbalık algılarının çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *International Online Journal of Educational Sciences, 3*, 619–640. <https://doi.org/10.17679/inuefd.298529>.
- Ayas, T., & Horzum, B. M. (2012). İlköğretim öğrencilerinin sanal zorba ve mağdur olma durumu. *İlköğretim Online*(11), 369–380. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/90580>.
- Ayas, T., & Horzum, B. M. (2013). İlköğretim öğrencilerinin internet bağımlılığı ve aile internet tutumu. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*(4), 46–57. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/200124>.
- Baştürk-Akça, E., Sayımer, İ., & Ergül, S. (2015). Ortaokul öğrencilerinin sosyal medya kullanımları ve siber zorbalık deneyimleri: Ankara örneği. *Global Media Journal TR Edition, 5*(10), 71–86.
- Bauman, S., Toomey, R. B., & Walker, J. L. (2013). Associations among bullying, cyberbullying, and suicide in high school students. *Journal of Adolescence, 36*(2), 341–350.
- Belsey, B. (2006). Cyberbullying: an emerging threat to the always on generation. <http://www.billbelsey.com/?p=1827> sitesinden erişilmiştir.
- Beran, T., & Li, Q. (2005). Cyber-harassment: A study of a new method for an old behavior. *Journal of Educational Computing Research, 32*(3), 265–277. DOI: <https://doi.org/10.2190/8YQM-B04H-PG4D-BLLH>.
- Bhat, C. S. (2008). Cyber Bullying: Overview and strategies for school counsellors, guidance officers, and all school personnel. *Australian Journal of Guidance and Counselling, 1*(1), 53–66. DOI: <https://doi.org/10.1375/ajgc.18.1.53>.
- Biegler, S., & Boyd, D. (2010). Risky behaviors and online safety: A 2010 *Literature Review*. <https://www.zephorio.org/files/2010SafetyLitReview.pdf> sitesinden erişilmiştir.
- Bourassa, C. A. (2012). *Student cyberbullying: raising awareness for school counselors*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). University of Wisconsin-Stout, Menomonie, ABD.
- Campbell, M. A. (2005). Cyber bullying: An old problem in a new guise? *Australian Journal of Guidance and Counselling, 15*(1), 68–76. DOI:10.1375/ajgc.15.1.68.
- Chapin, J. (2016). Adolescents and cyber bullying: The precaution adoption process model. *Education and Information Technologies, 21*(4), 719–728. DOI:10.1007/s10639-014-9349-1.

- Dilmaç, B., Deniz, M. E., & Aydoğan, D. (2009). İlköğretim öğrencilerinde sosyal destek ve siber zorbalığın incelenmesi. 18. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı, 1-3 Ekim, (s. 1-4). İzmir. Erişim: https://www.researchgate.net/publication/315792444_Bilgisayar_Ve_Ogretim_Teknolojileri_Ogretmenligi_Bolumu_4_Sinif_Ogrencilerinin_Sanal_Zorbalik_Hakkindaki_Farkindalik_Durumlarinin_Farkli_Degiskenlerce_Incelenmesi.
- Duff, P. A. (2008). Case study research in applied linguistics. London: Lawrence Erlbaum Associates.
- Erdur, B. Ö., & Kavsut, F. (2007). Akran Zorbalığının Yeni Yüzü: Siber Zorbalık. *Eurasian Journal Of Educational Research*, 27, 31-42. Erişim: https://www.researchgate.net/publication/324476306_Akran_Zorbaliginin_Yeni_Yuzu_Siber_Zorbalik_Cyber_Bullying_A_New_Face_of_Peer_Bullying/link/5acf21524585154f3f460942/download.
- Eroğlu, Y., & Güler, N. (2015). Koşullu öz-değer, riskli internet davranışları ve siber zorbalık/ mağduriyet ilişkisinin incelenmesi. *Sakarya University Journal of Education*, 5(3), 118-129. DOI: <https://doi.org/10.19126/suje.04882>.
- Festl, R. (2016). Perpetrators on the internet: Analyzing individual and structural explanation factors of cyberbullying in school context. *Computers in Human Behavior*(59), 237-248. DOI: <https://doi.org/10.19148/ijhbs.365829>.
- Flannery, D. J., Wester, K. L., & Singer, M. I. (2004). Impact of exposure to violence in school on child and adolescent mental health and behavior. *Journal of Community Psychology*(32), 559-573. DOI: <https://doi.org/10.1002/jcop.20019>.
- Gardner, M. C. (2010). *Principals' perceptions of cyberbullying policies in selected Florida middle schools*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). University of Central Florida College of Education, Florida.
- Hays, P. A. (2004). Case study research. K. de Marrais ve S. D. Lapan (Yay. Haz.). Foundation for research: Methods of inquiry in education and the social sciences (s.218-234)Mahwah NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Hinduja, S., & Patchin, J. (2008). Cyberbullying: An exploratory analysis of factors related to offending and victimization. *Deviant Behavior*(29), 129-156. DOI: <https://doi.org/10.1080/01639620701457816>.
- Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2010). Bullying, Cyberbullying and Suicide. *Archives of Suicide Research*, 14(3), 206– 221. DOI: <https://doi.org/10.1080/13811118.2010.494133>.
- Hoover, J. H., Oliver, R., & Thomson, K. (1993). Perceived victimization by school bullies: New research and future directions. *Journal of Humanistic Education and Development*(32), 76-84. DOI: <https://doi.org/10.1002/j.2164-4683.1993.tb00133.x>.
- Juvonen, J., & Gross, E. F. (2008). Extending the school grounds?—Bullying experiences in cyberspace. *Journal of School Health*, 78(9), 496-505. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1746-1561.2008.00335.x>.
- Karasar, N. (2015). *Bilimsel araştırma yöntemi*. İstanbul: Nobel Yayıncılık.
- Leung, A. N., Wong, N., & Farver, J. M. (2017). Cyberbullying in Hong Kong Chinese students: Life satisfaction, and the moderating role of friendship qualities on cyberbullying victimization and perpetration. *Personality and Individual Differences*(133), 7-12. DOI: DOI: <https://doi.org/10.1016/j.paid.2017.07.016>
- Li, Q. (2006). Cyberbullying in schools: A research of gender differences. *School Psychology International*(27), 157-170. DOI: <https://doi.org/10.1177/0143034306064547>.
- Li, Q. (2007). Bullying in the new playground: Research into cyberbullying and cyber victimisation. *Australasian Journal of Educational Technology*(23), 435–454. Erişim: <https://pdfs.semanticscholar.org/4903/48dcd182d2f3e9d59e5fa375f2aeb6482343.pdf>.
- Mark, L. K. (2009). Student, educator, and parent perceptions of cyber bullying in three Hawai'i middle schools. (Unpublished thesis). *University of Hawai'i Educational Psychology*, Hawai.
- Mason, K. L. (2008). Cyberbullying: A preliminary assessment for school personnel. *Psychology in the Schools*, 45(4), 323-348. DOI: <https://doi.org/10.1002/pits.20301>.
- Merriam, S. B. (1988). Case study research in education: A qualitative approach San Fransisco, CA: Jossey –Bass.
- METK (1973). 1739 Sayılı Milli eğitim temel kanunu. 24.06.1973 tarih ve 14574 sayılı *Resmi Gazete*
- Mitchell, K.J., Ybarra, M.L., & Finkelhor, D. (2007). The relative importance of online victimization in understanding depression, delinquency, and substance use. *Child Maltreatment*, 12, 314-324
- Paker, T. (2015). Durum çalışması. F. N. Seggie ve Y. Bayyurt. *Nitel araştırma: yöntem, teknik, analiz ve yaklaşımlar*. (s. 119-134). Ankara: Anı Yayıncılık
- Patchin, J. W., & Hinduja, S. (2006). Bullies move beyond the schoolyard a preliminary look at cyberbullying. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 4(2), 148-169. DOI: <https://doi.org/10.1177/1541204006286288>.

- Price, M., & Dalgleish, J. (2010). Cyberbullying: Experiences, impacts and coping strategies as described by Australian young people. *Youth Studies Australia*, 29(2), 51-59. Erişim: https://www.researchgate.net/publication/284793882_Cyberbullying_Experiences_impacts_and_coping_strategies_as_described_by_Australian_young_people.
- Santrock, J. W. (2012). Akranlar, romantik ilişkiler ve yaşam tarzı. d. m. siyez içinde, ergenlik (s. 204-329). Ankara: Nobel Yayınevi.
- Schneider, S., O'Donnell, L., Stueve, A., & Coulter, R. S. (2012). Cyberbullying, school bullying, and psychological distress: A regional census of high school students. *American Journal Of Public Health*, 102(1), 171-177. DOI: <https://doi.org/10.2105/AJPH.2011.300308>.
- Sezer, M., Şahin, I., & Aktürk, A. O. (2013). Cyber bullying victimization of elementary school students and their reflections on the victimization. *International Journal of Social, Human Science and Engineering*, 7(12), 1989-1992. DOI: <https://doi.org/10.19148/ijhbs.365829>.
- Sleglova, V., & Cerna, A. (2011). Cyberbullying in adolescent victims: Perception and coping. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 5(2), 1-12. Erişim: <https://cyberpsychology.eu/article/view/4248/3294>.
- Slojen, R., Smith, K. P., & Frisen, A. (2012). *The nature of cyberbullying, and strategies for prevention, computers in human behavior*. New York: Elsevier Ltd.
- Sourander, A., Klomek, A. B., Ikonen, M., Lindroos, J., Luntamo, T., Koskelainen, M., Helenius, H. (2010). Psychosocial risk factors associated with cyberbullying among adolescents: A population-based study. *Archives of General Psychiatr*, 67(7), 720-728. DOI: <https://doi.org/10.1001/archgenpsychiatry.2010.79>
- Taştekin, E. (2016). *Ergenlerin arkadaşlık ilişkileri ve benlik saygısı ile siber zorbalık ve siber mağduriyet arasındaki ilişkiler*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Thomas, S. P. (2006). From the editor—the phenomenon of cyberbullying. *Issues in Mental Health Nursing*, 27(10), 1015-1016. DOI: <https://doi.org/10.1080/01612840600943762>.
- Thompson, P. A. (1996). What's fueling the flames in cyberspace: A social influence model. L. Strate, R. Jacobson, & S. B. Gibson içinde, *Communication and cyberspace: Social interaction in an electronic environment* (s. 297-315). Cresskill, NJ: Hampton Press.
- Topcu, Ç., & Erdur-Baker, Ö. (2016). Zorbalığa uğrayan ergenlerin yardım alma davranışı ve yardım kaynakları. *Ege Eğitim Dergisi*, 17(1), 127-145. Erişim: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/225063>.
- Vandebosch, H., & Cleemput, K. V. (2006). Cyberbullying among youngsters in Flanders. Erişim: <http://www.oecdsvb.net/Templates/Article.aspx?id=379>.
- Willard, N. (2007). *Educator's guide to cyberbullying and cyberthreats*. Erişim: <http://cyber-safe-kids.com>.
- Willard, N. E. (2007). *Cyberbullying and cyberthreats: Responding to the challenge of online social aggression, threats, and distress*. US: Research Press.
- Yaman, E. (2012). Ergenlerin siber zorbalık ve siber mağduriyete ilişkin algıları. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(3), 819-833. Erişim: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/223319>.
- Yaman, E. ve Peker, A. (2012). Ergenlerin siber zorbalık ve siber mağduriyete ilişkin algıları. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 11(3):819 -833 (<http://sbe.gantep.edu.tr>)
- Ybarra, M. L., & Mitchell, K. J. (2004). Online aggressor/targets, aggressors, and targets: A comparison of associated youth characteristics. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45(7), 1308-1316. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2004.00328.x>.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, H. (2011). Cyberbullying in Turkish middle schools: An exploratory study. *School Psychology International*, 32(6), 645-654. DOI: <https://doi.org/10.1177/0143034311410262>
- Yin, R. K. (2003). *Case study research: Design and methods*. Thousand Oaks, CA: Sage

